

Būsimųjų technologijų mokytojų savarankiškumo raiškos pažintinėje veikloje ypatumai

Rūta Dačiulytė

Lektorė socialinių mokslų (edukologija) daktarė
Vilniaus pedagoginio universiteto
Buities kultūros katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
Tel. (370 5) 275 32 25

Straipsnyje atskleidžiamas studentų, būsimųjų technologijų mokytojų, savarankiškumo raiškos pažintinėje veikloje turinys. Remiantis konkrečiais tyrimo duomenimis analizuojami būsimųjų technologijų mokytojų pažintinio savarankiškumo raiškos veikloje ypatumai ir aptariami savarankiškoje pažintinėje veikloje patiriami emociniai išgyvenimai.

Tyrimo aktualumas. Asmenybės savarankiškumo ugdymo svarba pedagogikoje pabrėžiama gana seniai. Apie tai jau kalbėjo klasikinės pedagogikos pagrindėjai J. A. Komenskis, A. Dystervėgas ir kt. Tačiau vis dėlto ilgą laiką dominavo šviečiamasis mokymas, buvo siekiama ugdyti daug žinantį žmogų, aktyvus mokymo subjektas buvo mokytojas, mokinys – mokymo objektas. Tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkai pažymi, kad didaktinė kryptis, daugiausia besiremianti informacijos pateikimo metodais, dar ir dabar plačiai išsišaknijusi, o besimokančiųjų savarankiškumas nėra pakankamai ugdomas (C. Houle, 1996; P. Ramsden, 1996; S. B. Merriam, 2001; R. Matlašaitienė, 1996 ir kt.).

Tuo tarpu šiuolaikiniame pasaulyje, kai, sparčiai keičiantis visuomenei bei pasaulio ir žmogaus padėties jame suvokimui kinta ir ugdymo esmės samprata, savarankiškumo ugdymo pro-

blema tampa ypač aktuali. Dabar ugdymas traktuojamas kaip žmogaus visaverčio gyvenimo kūryba savo paties jėgomis ir saviugda, besiremianti asmens savarankiškumu (V. Aramavičiūtė, 1994). Taip pat, apibūdinat šiuolaikinės visuomenės kokybinių virsmą, išryškinamas ypatingas visuomenės santykis su žiniomis ir mokslu, o nuolatinis mokymosi būvis įvardijamas kaip esminė šios visuomenės charakteristika, kurios neįmanoma įgyti be aukšto asmens savarankiškumo lygmens (P. Drucker, 1993; M. Fullan, 1998). Taigi savarankiškumo ugdymo problema nėra nauja, tačiau dėl tyrimo objekto platumo, sudėtingumo ir vis spartėjančios socialinio gyvenimo kaitos anaip tol nepraradusi savo aktualumo.

Šiuo kontekstu ypač svarbi yra būsimųjų pedagogų savarankiškumo ugdymo problema. Numatant Lietuvos švietimo plėtotės strategines

nuostatas, pabrėžiama mokytojų savarankiškumo svarba rengiant šią nuostatą turinčius moksleivius (Švietimo gairės, 2002). Šiuolaikinio pedagogo priedermė – palaikyti mokinius savarankiško mokymosi kelyje, taip pat rūpintis nuolatinio savo pačių mokymusi.

Literatūros šaltinių analizė parodė, kad rengti technologijų (buvę darbai ir buitės kultūra) mokytojus skiriama nemažai mokslininkų dėmesio. Tačiau pažymėtina, kad daugiausia nagrinėti šios specialybės dalykų didaktikos, specialybės studijų turinio klausimai, technologijų mokytojų rengimas istoriniu aspektu. Tuo tarpu būsimųjų technologijų mokytojų savarankiškumo ugdymo problema menkai tirta, nors technologijų dalykas turi nemažai realių galimybių mokytojų savęs pažinimui ir savikūrai per įvairią praktinę veiklą.

Tyrimo objektas – studentų, būsimųjų technologijų mokytojų, savarankiškumo raiška ir skatinimas.

Tyrimo tikslas – atskleisti būsimųjų technologijų mokytojų savarankiškumo raiškos ypatumus ir skatinimo gaires.

Straipsnio tikslas – atskleisti studentų – būsimųjų technologijų mokytojų savarankiškumo raiškos pažintinėje veikloje ypatumus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Pateikti studentų savarankiškumo raiškos pažintinėje veikloje modelį.
2. Išryškinti studentų savarankiškumo raiškos pažintinėje veikloje ypatumus.
3. Atskleisti patiriamus emocinius savarankiškos veiklos išgyvenimus.

Tyrimo metodai: savarankiško žmogaus savybių aprašas, klausimynas, grupiniai ir individualūs pokalbiai su studentais, studentų veiklos stebėjimas, matematinės statistikos metodai: aprašomoji statistika, faktorinė ir koreliacinė analizė, skalių vienaalytiškumo, rezultatų patikimumo ir reikšmingumo nustatymo metodai.

Tirti 366 Vilniaus pedagoginiame universitete ir Šiaulių universitete technologijas studijuojantys studentai. Jų savarankiškumas įvertintas kognityviuoju, emociniu ir veiklos aspektais. Kognityvusis savarankiškumo raiškos aspektas aptartas ankstesnėse publikacijose (Dačiulytė, 2003).

Studentų savarankiškumo raiškos pažintinėje veikloje turinys

Analizuojant mokslininkų darbus pastebėta, kad apie savarankiškumą kalbama įvairiais aspektais. Jis įvardijamas ir nagrinėjamas kaip esminė integrali asmenybės savybė (V. Kozakov, 1991; G. Gavrilova, 1992), svarbus subrendusios asmenybės bruožas (J. Pikūnas, A. Palujanskienė, 2000) ir kaip gebėjimas atlikti veiksmus be pagalbos iš šalies, atitinkamai veikti. Profesinės veiklos sistemoje, nusakant veiklos kompetenciją, savarankiškumas analizuojamas kaip bendrąsias kvalifikacijas nusakantis gebėjimas (J. Adomaitienė, 2002).

Tyrimo pradžioje siekėme apibrėžti būsimųjų technologijų mokytojų savarankiškumo turinį. Pedagoginės ir psichologinės literatūros analizė leido išskirti savarankiškumo vidaus struktūros komponentus – kognityvųjį, emocinį, valios ir veiklos. Kiekvienas komponentas atlieka savo specifinį vaidmenį savarankiškumo, kaip visumos, struktūroje ir yra svarbus savarankiškumo internalizacijos, arba jo tapimo vidine asmenybės savastimi, procese. Daugelis autorių ypač pažymi savarankiškumo vidaus struktūros **veiklos** komponento svarbą. Asmenybės veikla yra pradžios taškas, nagrinėjant jos struktūrą. Būtent veikloje atsiranda subjekto ir išorinio pasaulio ryšiai, jos dėka išorinis pasaulis daro įtaką asmenybei. Mokymo (si) veikloje savarankiškumas dažniausiai nagrinėjamas dviem aspektais: organizaciniu ir įsisavintos veiklos turinio. Organizacinis aspektas nusako,

kas kontroliuoja veiklą. Aptariant savarankiškumą dažnai pabrėžiama veikimo savo jėgomis, be nuolatinio tiesioginio vadovavimo svarba. Pasak P. Jarvio (2001), savarankiškas mokymasis vyksta, kai žmonės patys ar kitų paskatinti kontroliuoja savo veiklą. Savarankiškas mokymasis visada yra planuotas ir intencionalus ir tuo jis skiriasi nuo atsitiktinio mokymosi.

Nagrinėdami savarankiškumą veiklos turinio aspektu, mokslininkai linkę išskirti produktyvų ir produktyvų savarankiškumo lygius. Reproduktyvus savarankiškumas atkuriamojoje veikloje įvardijamas kaip funkcionaliai pirminė savarankiškumo forma. Tuo tarpu ypač pabrėžiama produktyvaus savarankiškumo svarba. Aukščiausia tokio savarankiškumo išraiška – kū-

1 lentelė. Savarankiškumo teorinis ir empirinis modelis

<i>Apraiškos</i>	<i>Apraiškų rodikliai</i>	<i>Empiriniai požymiai</i>
Smalsumas	Požiūrio pozityvumas	Teigiamai žiūri į pažintinę (mokymosi) veiklą Išsamiai suvokia pažintinės (mokymosi) veiklos svarbą gyvenime
	Valios pastangų intensyvumas	Mokydamasis siekia pasinaudoti iš kitų (dėstytojų, draugų, pažįstamų) gauta informacija
		Pats stengiasi rasti naują informaciją
	Veiklos produktyvumas ir aktyvumas	Savo veikloje pasinaudoja kitų pateikta informacija
		Pritaiko (<i>panaudoja</i>) savo surastą informaciją konkrečioje veikloje
Išgyvenimų modalumas	Jaučia pasitenkinimą, kai besimokydamas pats atranda ką nors nauja Nusimena, kai nepavyksta pačiam atrasti <i>naujos informacijos</i>	
Iniciatyvumas	Požiūrio pozityvumas	Teigiamai žiūri į savanorišką pažintinę veiklą Išsamiai suvokia savanoriškos pažintinės (mokymosi) veiklos reikšmę
	Valios ryžtingumas	Pats apsisprendžia pradėti veikti
		Apsisprendžia veikti, kai kiti paskatina
	Išgyvenimų modalumas	Džiaugiasi, kai pats priima sprendimą
		Išgyvena, kai nepavyksta pačiam apsispręsti
Veiklos energingumas	Savanoriškai vykdo priimtą sprendimą Vykdo priimtą sprendimą kitų skatinamas	
Organizuotumas	Požiūrio pozityvumas	Pozityviai žiūri į gerai organizuotą veiklą Išsamiai suvokia gerai organizuotos veiklos reikšmę
	Valios sutelktumas	Sutelkia (sukaupia) savo jėgas veiklos tikslui pasiekti
		Planingai (nuosekliai) siekia užsibrėžto tikslo
	Veiklos planingumas	Užduotis atlieka iki galo, įveikdamas iškilusias (atsiradusias) kliūtis
		Veiklą užbaigia laiku, sueikvodamas kuo mažiau jėgų
Išgyvenimų modalumas	Būna patenkintas, kai pavyksta planingai siekti tikslo Nusimena, kai tikslo siekiama neplaningai	
Kūrybingumas	Požiūrio pozityvumas	Teigiamai žiūri į kūrybinę veiklą Giliai suvokia kūrybinės veiklos reikšmę
	Valios drąsumas	Stengiasi pasiūlyti naujų (neįprastų) idėjų veiklai pagerinti
		Siekia rasti originalių (nestereotipinių) būdų idėjoms įgyvendinti
	Veiklos originalumas	Išradingai veikia kiekvienoje situacijoje
		Pasiekia kokybiškai naujų veiklos rezultatų (sau ir kitiems)
Išgyvenimų modalumas	Džiaugiasi, kai pavyksta nestandartiškai atlikti užduotis Nusimena, jei nepasiekia naujų nestereotipinių veiklos rezultatų	

rybinis lygmuo, susijęs su gebėjimu taikyti žinias naujomis sąlygomis, veikti naujomis situacijomis, surasti naują informaciją, iškelti naujas idėjas ir kurti naujus produktus (G. Gavrilova, 1992; T. Lizniova, 1993).

Atlikta mokslinės literatūros analizė padėjo nustatyti, kad ryškiausiai savarankiškumas, kaip asmenybės savybė, atsiskleidžia smalsumu (išsilavinimo siekimu, reikiamos informacijos suradimu), iniciatyvumu (veikimu be paskatinimo, savo noru), organizuotumu (veiklos planingumu, darbų baigimu laiku) ir kūrybiškumu, kaip aukščiausia šios savybės raiška (naujų idėjų ieškojimu ir jų įgyvendinimu). Būtent šios apraiškos buvo įtrauktos, sudarant savarankiškumo teorinį ir empirinį modelį (1 lentelė).

Remiantis šiuo modeliu buvo parengtas savarankiškumo raiškos veikloje aprašas, kurio pagrindus sudaryta rangų skalė įvertinti respondentų savarankiškumo **raišką pažintinėje veikloje**. Skalės patikimumas patikrintas statistine analize. Atlikus skalės vidinės konsistencijos analizę ir pašalinus kai kuriuos neigiamą tarpusavio interkoreliaciją turinčius klausimus, nustatyta

aukšta vidinio homogeniškumo koeficiento reikšmė (*Cronbach alfa* = 0,8161), todėl galima teigti, kad visi į modelį įtraukti empiriniai požymiai glaudžiai susiję ir yra reikšmingi. Siekiant detaliau pagrįsti savarankiškumo teorinio ir empirinio modelio tinkamumą, taikytas faktorinės analizės pagrindinių komponentų metodas. Tai, kad kintamieji tinka faktorinei analizei, patvirtina ir aukšta Kaizerio–Mejerio–Olkinio mato reikšmė (*KMO* = 0,842), taip pat Bartleto sferiškumo testo rezultatas (1071,8; *df* 66; *p* < 0,000). Pritaikę faktorinės analizės pagrindinių komponentų metodą (2 lentelė), matome, kad išskirti trys komponentai paaiškina 54,1 proc. bendros dispersijos, tad atrinktuose pagrindiniuose komponentuose išliko pakankamai daug informacijos apie visus kintamuosius.

Kaip matyti, visi empiriniai požymiai turi pakankamą faktorinį svorį (> arba = 0,4), tad galima manyti, kad išskirti faktoriai išreiškia esmines studentų savarankiškos veiklos apraiškas.

Palyginę įvairių savarankiškumo raiškos veikloje rodiklių faktorines dalis, matome, kad aukščiausius faktorinius svorius turi **kūrybiškumą**

2 lentelė. *Empirinių požymių, apibūdinančių studentų savarankišką veiklą, pasiskirstymas pagal faktorinę dalį (pagrindinių komponentų analizė be vektorių pasukimo)*

Eil. Nr.	Savarankiškumo raiškos veikloje empiriniai požymiai	Faktoriai		
		1	2	3
1	Pats ieško naujos informacijos	0,3932	-0,0231	0,5102
2	Atlikdamas užduotis pritaiko paties surastą informaciją	0,4435	-0,1457	0,6180
3	Ryžtingai apsisprendžia pasirinkdamas veiklą, užduotis	0,5388	0,1558	0,2404
4	Savanoiškai neatidėliodamas vykdo priimtą sprendimą	0,6043	0,2621	0,0776
5	Sutelkia (sukaupia) savo jėgas veiklos tikslui pasiekti	0,5748	0,1079	0,2011
6	Planingai siekia užsibrėžto tikslo	0,6423	0,4280	0,0033
7	Užduotis atlieka iki galo, įveikdamas iškilusias kliūtis	0,6331	0,4100	-0,1916
8	Veiklą baigia laiku, sueikvodamas kuo mažiau jėgų	0,5256	0,4532	-0,3545
9	Stengiasi pasiūlyti naujų (neįprastų) idėjų užduotims atlikti	0,6422	-0,4977	-0,1668
10	Siekia rasti originalių būdų įgyvendinti šias idėjas	0,6322	-0,5540	-0,1159
11	Išradingai, nesutrikdamas veikia kiekvienoje situacijoje	0,6044	-0,3499	-0,1834
12	Pasiekia kokybiškai naujų veiklos rezultatų	0,6519	-0,1870	-0,2606
Paaiškinama bendrumo dalis (%)		33,8	11,5	8,8

Pastaba: Kompiuterio ekstrahuoti faktoriai paaiškina 54,00 proc. visų kintamųjų sklaidos

(stengiasi pasiūlyti naujų idėjų užduotims atlikti; siekia rasti originalių būdų įgyvendinti šias idėjas; išradingai, nesutrikdamas veikia kiekvienoje situacijoje; pasiekia kokybiškai naujų veiklos rezultatų) ir **organizuotumą** (planingai siekia užsibrėžto tikslo; užduotis atlieka iki galo, įveikdamas iškilusias kliūtis) nusakantys rodikliai. Taigi reikėtų manyti, kad būtent šie rodikliai yra svarbesni nusakant savarankiškumo raišką veikloje.

Studentų savarankiškumo raiškos pažintinėje veikloje tyrimo rezultatai

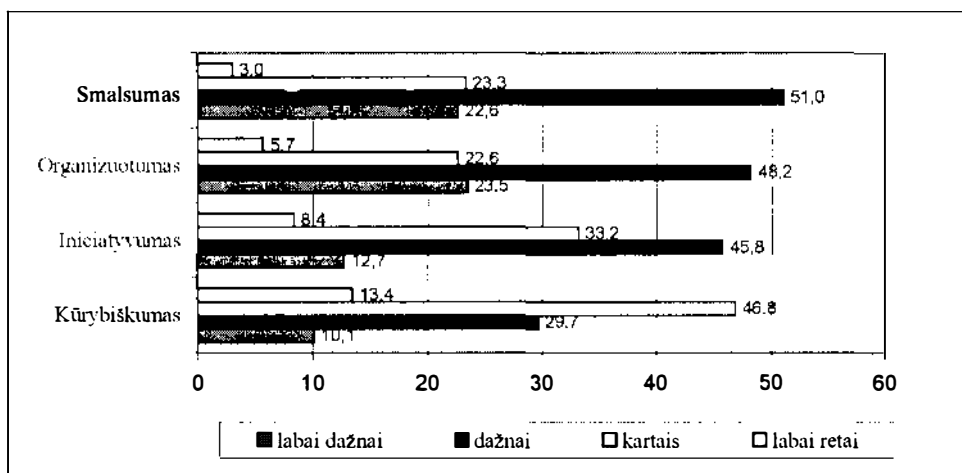
Siekiant nustatyti, kaip būsimi technologijų mokytojai realizuoja savarankiškumą praktinė veikla, buvo ištirti 366 dviejų pedagoginio profilio aukštųjų mokyklų technologijų studentai. Pagrindinis vertinimo kriterijus – veiksmų, praktiškai įkūnijančių savarankiškumą, stabilumas.

Atlikus pirminį duomenų apdorojimą, nustatyta, kad nors respondentai savo savarankiškumą veikloje pagal kai kurias apraiškas ir apibūdina kaip labai stabilų arba stabilų, tačiau daugeliu atvejų, jų pačių manymu, jiems stinga

savarankiškumo (jie veikia nepakankamai savarankiškai). Kita vertus, daugiau nei trečdalis respondentų atsakymuose pažymima, kad jie tik retkarčiais ar net labai retai vienaip ar kitaip savarankiškai veikia.

Siekiant išsiaiškinti, kurios savarankiškumo apraiškos veikloje yra stabiliau išreikštos, buvo lyginami jų apibūdinimų procentiniai dažniai (1 pav.).

Maždaug pusei respondentų dažnai pavyksta veikloje išreikšti smalsumą, organizuotumą, kiek mažesnei daliai – ir savanoriškumą, iniciatyvumą. Tačiau tik trečdalis dažnai veikia naujai, kūrybiškai. Pažymėtina, kad mažiau nei ketvirtadalis būsimųjų technologijų mokytojų labai dažnai veikia ne tik organizuotai, bet jiems pavyksta išreikšti veikloje ir smalsumą. Tuo tarpu iniciatyvumą ir kūrybiškumą labai dažnai pavyksta išreikšti tik dešimtdaliui tirtų studentų. Beveik pusė būsimųjų technologijų mokytojų pažymėjo, kad jiems tik kartais pavyksta veikti pagal apraše išvardytus kūrybiškumo požymius, o devintadalis labai retai taip veikia. Taigi gauti rezultatai leidžia konstatuoti, kad tirtų studentų veikloje savarankiškumas dažniausiai pasireiškia

1 pav. Studentų savarankiškos veiklos stabilumas pagal kai kurias savarankiškumo apraiškas

smalsumu bei **organizuotumu** ir mažiausiai pasireiškia **kūrybiškumu**. Gana panašius rezultatus gavo E. Puišienė (1997), tyrusi Lietuvos kūno kultūros instituto studentų savarankiškumą mokantis kalbų. Ji nustatė, kad tik 48 proc. tirtų studentų veikloje išreikštas smalsumas (pasireiškiantis aktyvumu įgyti žinių), 42 proc. studentų veikloje išreikštas organizuotumas, todėl, moklininkės manymu, dauguma studentų yra silpnai pasirengę savarankiškoms studijoms.

Detaliau atskleisti būsimųjų technologijų mokytojų savarankiškumo raišką veikloje padeda jo kai kurių empirinių požymių stabilumas (3 lentelė). Interpretuojant duomenis remtasi aprašomosios statistikos rodikliais (atsakymų tendencijos, išreikštos aritmetinio vidurkio (\bar{X}), modos (Mo) ir medianos (Me) rodikliais, artėjančios prie skaičiaus 4 rodo labai stabilią atitinkamą veiklą, o jei minėti rodikliai artėja prie skaičiaus 1, – rodo nestabilią veiklą).

Analizuojant duomenis aiškėja, kad stabiliausiai tiriamųjų veikloje išreiškiamas **organizuotumas** (beveik visų rodiklių vidurkis artimas 3, Mo = 3). Studentai dažnai sutelkia savo jėgas

pasiekti veiklos tikslą, įveikti iškilusias kliūtis ir užduotims iki galo atlikti. Tačiau nors tikslo siekiama planingai, bet ne visiems pavyksta nuolat veiklą baigti laiku, sueikvoti kuo mažiau jėgų ($\bar{X} = 2,5$; SD = 0,87). Panašus ir **smalsumo** raiškos stabilumas: studentai dažnai patys ieško naujos informacijos ir ją pritaiko atlikdami užduotis. Šiek tiek rečiau sekasi veikti savanoriškai, **iniciatyviai**, be to, ryžtingai apsispręsti pasirenkant veiklą yra kiek sunkiau, negu neatidėliojant vykdyti priimtus sprendimus. **Kūrybiškos** veiklos požymių stabilumas yra šiek tiek mažesnis. Nagrinėjant tam tikrus kūrybiškos veiklos rodiklius matyti, kad respondentams rečiau pasiseka išsąsądinti ir nesutrunkant veikti įvairiomis situacijomis, pasiekti naujų veiklos rezultatų. Rečiausiai jie patys stengiasi pasiūlyti naujų idėjų užduotims atlikti.

Norint geriau numatyti savarankiškumo skatinimo galimybes, siekta išsiaiškinti savarankiškumo apraiškų stabilumo veikloje susietumo laipsnį. Nustatytos reikšmingos tam tikrų savarankiškumo apraiškų stabilumo koreliacijos (4 lentelė).

3 lentelė. Studentų savarankiškumo empirinių požymių raiškos veikloje stabilumo charakteristika

Empiriniai savarankiškumo požymiai	Statistinės charakteristikos	Atskaitiniai skaičiai	Aritmetinis vidurkis	Mediana	Moda	Standartinis nuokrypis
		N	\bar{X}	Me	Mo	SD
Pats ieško naujos informacijos		365	2,87	3	3	0,78
Atlikdamas užduotis pritaiko paties surastą informaciją		364	3,00	3	3	0,74
Ryžtingai apsisprendžia pasirinkdamas veiklą, užduotis		365	2,57	3	3	0,81
Savanoriškai neatidėliodamas vykdo priimtą sprendimą		365	2,68	3	3	0,81
Sutelkia (sukaukia) savo jėgas veiklos tikslui pasiekti		364	3,06	3	3	0,70
Planingai siekia užsibrėžto tikslo		365	2,97	3	3	0,82
Užduotis atlieka iki galo, įveikdamas iškilusias kliūtis		365	3,02	3	3	0,77
Veiklą baigia laiku, sueikvodamas kuo mažiau jėgų		364	2,52	3	3	0,87
Stengiasi pasiūlyti naujų (neįprastų) idėjų užduotims atlikti		365	2,26	2	2	0,86
Siekia rasti originalių būdų įgyvendinti šias idėjas		365	2,44	2	2	0,91
Išsąsądinti, nesutrunkdamas veikia kiekvienoje situacijoje		365	2,40	2	2	0,80
Pasiekia kokybiškai naujų veiklos rezultatų		365	2,35	2	2	0,76

Pažymėtina, kad savarankiškumas ugdomas skatinant visų teoriniame ir empiriniame modelyje numatytų jo apraiškų raiškos stabilumą. Tačiau daugiausia įtakos turi organizuotumas ir kūrybiškumas, kiek mažiau – smalsumas. Tą patį patvirtino ir faktorinės analizės rezultatai. Analizuojant duomenis paaiškėjo, kad kūrybiškumas mažiausiai išreikštas tirtų studentų veikloje (o jis labai lemia studentų savarankiškumą), tad labai svarbu numatyti jo ugdymo galimybes. Stipri savarankiškumo ir organizuotumo bei inicia-

pabrėžia, kad šiuolaikinėse asmenybės ir elgesio teorijose emocijos nagrinėjamos ne vien kaip motyvacijos sistemos dalis, bet ir kaip giluminiai asmenybiniai procesai, suteikiantys prasmę ir reikšmę žmogiškajai būčiai. Emociją mokslininkas apibrėžia kaip „išgyvenamą jausmą, kuris motyvuoja, organizuoja ir nukreipia potyrius, mąstymą ir veiksmus“ (C. Izard, 1980, 27). Pasak mokslininko, žmogaus elgesys ir veikla remiasi emocijomis. Intensyvios emocijos sukelia žmogui energijos antplūdį, skatina konkretų ak-

4 lentelė. Studentų savarankiškumo apraiškų pasireiškimo veikloje stabilumo koreliacija (Spirmeno koreliacijos koeficientai)

Savarankiškumo apraiškos	Smalsumas	Iniciatyvumas	Organizuotumas	Kūrybiškumas
Smalsumas	1,00			
Iniciatyvumas	0,270**	1,00		
Organizuotumas	0,291**	0,481**	1,00	
Kūrybiškumas	0,291**	0,351**	0,399**	1,00
Savarankiškumas	0,445**	0,630**	0,692**	0,676**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

tyvumo koreliacija leidžia manyti, kad ugdant savarankiškumą aktualu labiau skatinti studentus organizuoti savo pažintinę veiklą, suteikti jiems galimybę veikti savanoriškai, patiems pasirinkti veiklos pobūdį.

Apdorojant tyrimo duomenis siekta išsiaiškinti, ar studentų savarankiškumo raiška veikloje priklauso nuo jų amžiaus ir išsilavinimo, tačiau statistškai patikimų korelacijų nei su tiriamųjų amžiumi, nei su esamu išsilavinimu (kursu, kuriame jie mokosi) nenustatyta.

Studentų emociniai išgyvenimai, kylantys savarankiškoje veikloje

Mokslinės literatūros analizė leido daryti išvadą, kad reikšmingą vaidmenį savarankiškumo struktūroje atlieka ir **emocinis** komponentas. Žymus šios srities tyrinėtojas K. Izardas (1980)

tyvumą. Pasak D. Golemano (2001), jausmams tenka vedlio vaidmuo ieškant tinkamiausio kelio. Ypač pabrėžiamas teigiamų emocijų vaidmuo: jos padeda lengviau rasti problemų sprendimo būdų. Kita vertus, neigiamos emocijos, nusiminimas verčia žmogų baimintis, jį apriboja.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, ar savarankiška pažintinė veikla sukelia technologijas studijuojantiems studentams bazinės džiaugsmo ir nusiminimo (jeigu pavyksta vienaip ar kitaip savarankiškai veikti) emocijas. Remiantis studentų savarankiškumo teoriniu ir empiriniu modeliu sudarytas aprašas tirti emocinius išgyvenimus savarankiškoje veikloje. Patikrinus **emocinių išgyvenimų savarankiškoje veikloje stabilumo skalės** homogeniškumą, nustatytas pakankamai aukštas jo lygis (*Cronbach alfa* = 0,6175), taigi šią skalę sudarantys empiriniai požymiai taip pat

glaudžiai susiję ir tinka emocinių išgyvenimų, pasireiškiančių savarankiškoje veikloje, tyrimams (5 lentelė).

Atlikus VARIMAX analizę pasukant vektorių po rotacijos gauti du faktoriai visiškai sutampa su teoriniame modelyje išskirtu išgyvenimų modalumo rodikliu, apimančiu džiaugsmo ir liūdesio (nusiminimo) emocijas. Visų į vieną faktorių patekusių empirinių požymių statistinis ryšys aukštas ($> 0,4$), todėl galima teigti, kad išskirti faktoriai išreiškia esminius emocinius išgyvenimus, patiriamus studentams savarankiškai veikiant.

Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, ar savarankiška veikla sukelia technologijas studijuojantiems studentams bazines džiaugsmo ir nusiminimo (jeigu pavyksta ar nepavyksta vienaip ar kitaip savarankiškai veikti) emocijas. Pagrindiniu *vertinimo kriterijumi* pasirinktas emocinių išgyvenimų pasireiškimo *stabilumas* ir jų *modalumas* (2 pav.).

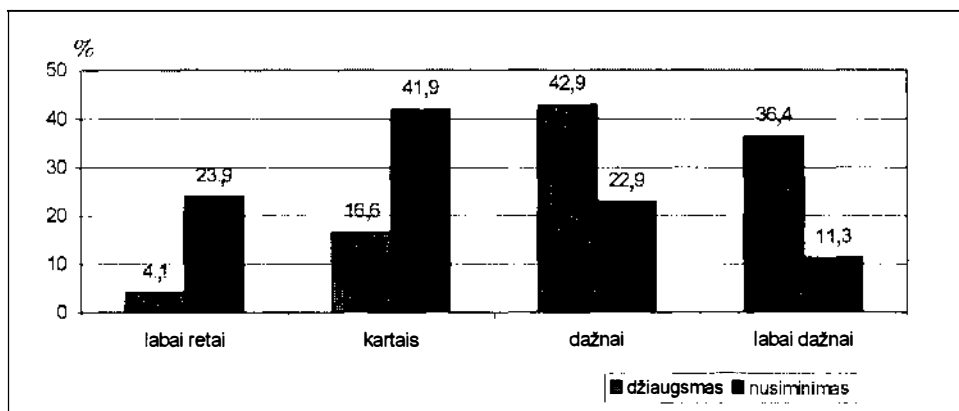
Kaip matyti, tirti studentai, savarankiškai veikdami, dažniausiai patiria teigiamus išgyvenimus. Net trys ketvirtadaliai (79,3%) respondentų labai dažnai ir dažnai džiaugiasi, jaučia pasitenkinimą, jei jiems pavyksta vienaip ar ki-

5 lentelė. *Emocinių išgyvenimų empirinių požymių pasiskirstymas pagal faktorinius svorius (pagrindinių komponentų analizė pasukant vektorių)*

Išgyvenimų empiriniai požymiai	Faktoriai	
	I	II
Jaučia pasitenkinimą, kai besimokydamas pats atranda ką nors nauja		0,545
Nusimena, kai nepavyksta rasti naujos informacijos (ko nors nauja)	0,658	
Džiaugiasi, kai pats priima sprendimą		0,590
Išgyvena, kai nepavyksta apsispręsti	0,687	
Būna patenkintas, kai pavyksta planingai siekti tikslo		0,701
Nusimena, kai nepavyksta veikti pagal numatytą planą	0,696	
Džiaugiasi, kai pavyksta nestandartiškai atlikti užduotis		0,666
Nusimena, jei nepasiekia naujų nestereotipinių veiklos rezultatų	0,699	
Paaiškinama bendrumo dalis (%)	24,0	20,3

KMO = 0,675; Bartleto sferiškumo kriterijus 360,9; df 28; $p < 0,000$;

Pastaba: Kompiuterio ekstrahuoti faktoriai paaiškina 44,33 proc. visų kintamųjų sklaidos

2 pav. *Studentų emocinių išgyvenimų, patiriamų savarankiškoje veikloje, raiškos stabilumas*

taip savarankiškai veikti. Tuo tarpu nusiminimo patyrimo dažnumą pažymėjo tik maždaug trečdalis (34,2%) tiriamųjų. Taigi tirti studentai dažniau linkę džiaugtis, jeigu jiems sekasi savarankiškai veikti, ir ne visada nusiminti, jeigu tai jiems nepavyksta.

Kokia savarankiška veikla sukelia tiriamiesiems vienokias ar kitokias emocijas, detaliau atskleisti padeda emocijų išgyvenimo atliekant atitinkamą veiklą stabilumas. Interpretuojant duomenis remtasi aprašomosios (*descriptiv*) statistikos rodikliais (6 lentelė).

Kaip matome, respondentų džiaugsmo potyris savarankiškai veikiant gali būti apibūdintas kaip stabilus ($\bar{X} = 3,16$; $Mo = 3$). Taip pat galima teigti, kad tiriamieji kartais nusimena, jeigu jiems nepavyksta vienaip ar kitaip savarankiškai veikti ($\bar{X} = 1,99$, $Mo = 2$). Tačiau pasirodo, kad

respondentai nevienodai stabiliai išgyvena sėkmę ir nesėkmę atlikdami skirtingo pobūdžio savarankišką veiklą. Stabiliausiai emocijas reiškiasi su **organizuotumu** susijusioje veikloje (teigiamų $\bar{X} = 3,33$, $SD = 0,69$; neigiamų $\bar{X} = 2,45$, $SD = 0,92$). Dauguma (89,6%) apklaustų studentų dažnai ir labai dažnai džiaugiasi, jeigu pavyksta planingai siekti tikslo, daugiau kaip trečdalis (43,2%) dažnai ir labai dažnai nusimena, jeigu taip veikti nepavyksta, ir tiek pat tik retkarčiais nusimena. Vos kiek mažiau teigiamų emocijų tiriamieji patiria, kai besimokydami patys atranda naujų dalykų, tačiau mažiausiai teigiamų emocijų išgyvenama **kūrybiškoje**, su naujovėmis susijusioje veikloje (teigiamų $\bar{X} = 2,87$, $SD = 0,91$; neigiamų $\bar{X} = 2,01$, $SD = 0,88$). Net trečdalis (33,7%) respondentų retai patiria džiaugsmą, nestan-

6 lentelė. Studentų savarankiškai veikiant patiriamų emocijų išgyvenimų ypatumai

Emociniai išgyvenimai	Atsakiusiųjų skaičius	Neatsakiusiųjų skaičius	Aritmetinis vidurkis	Mediana	Moda	Standartinis nuokrypis
	N		\bar{X}	Me	Mo	SD
Jaučia pasitenkinimą, kai besimokydamas pats atranda ką nors naują	365	1	3,06	3	3	0,91
Nusimena, kai nepavyksta rasti naujos informacijos	365	1	2,08	2	2	0,89
Džiaugiasi, kai pats priima sprendimą	365	1	3,20	3	3	0,70
Išgyvena, kai nepavyksta apsispręsti	365	1	2,32	2	2	0,98
Būna patenkintas, kai pavyksta planingai siekti tikslo	365	1	3,33	3	3	0,69
Nusimena, kai nepavyksta veikti pagal numatytą planą	364	2	2,45	2	2	0,92
Džiaugiasi, kai pavyksta nestandartiškai atlikti užduotis	365	1	2,87	3	3	0,91
Nusimena, jei nepasiekia naujų nestereotipinių veiklos rezultatų	365	1	2,01	2	2	0,88
Džiaugsmo savarankiškai veikiant stabilumas	365	1	3,16	3	3	0,74
Nusiminimo, nepavykus savarankiškai veikti, stabilumas	364	2	1,99	2	2	0,85

dartiškai atlikę užduotis. Palyginti retai nusime-
nama, jeigu nepavyksta veikti kūrybiškai: tik ket-
virtadalis dažnai ir labai dažnai nusimena nepa-
siekę nestereotipinių veiklos rezultatų, tačiau
didžioji dalis tiriamųjų (75,3%) labai retai arba
kartais išgyvena dėl kūrybinės nesėkmės.

Mokslininkai ypač pažymi motyvuojamąją
emocijų reikšmę, todėl norėta išsiaiškinti, kaip
būsimųjų technologijų mokytojų patiriami emoci-
ciniai išgyvenimai lemia savarankiškumo raiš-
kos veikloje stabilumą. Nustatytas dvipusis, sta-
tistiškai patikimas respondentų išgyvenamų
teigiamų emocijų stabilumo ir jų savarankišku-
mo raiškos veikloje stabilumo ryšys. Iš visų sa-
varankiškumo apraiškų labiausiai su stabiliai pa-
tiriamomis teigiamomis emocijomis siejasi
organizuotumas ($r = 0,335, p < 0,00$), bet ir kū-

rybiškumo ($r = 0,279, p < 0,00$) bei iniciatyvu-
mo ($r = 0,274, p < 0,00$) sąsajos pakankamai
stiprios. Pažymėtina, kad tik retkarčiais džiaugs-
mą patiriantys studentai rečiau veikia kūrybiš-
kai, todėl labai svarbu skatinti teigiamus išgyve-
nimus (džiaugsmą, pasitenkinimą) ieškant naujų
idėjų, veikiant naujomis situacijomis, siekiant
naujų veiklos rezultatų.

Išgyvenamos teigiamos emocijos akivaizdžiai
lemia kai kurių savarankiškumo apraiškų stabi-
lumą (7 lentelė).

Kaip matome iš lentelėje pateiktų duomenų,
savarankiškos veiklos stabilumą labiausiai lemia
emocijos, patiriamos smalsia ir kūrybiška veik-
la. Savarankiškai besimokant išgyvenamos nei-
giamos emocijos turi nedidelį poveikį, bet vis
dėlto atlieka motyvuojamąjį vaidmenį įgyvendi-

7 lentelė. Studentų emocinių išgyvenimų ir savarankiškos veiklos koreliacinio ryšio ypatumai (Spirmeno koreliacijos koeficientai)

Veikloje patiriamų emocijų dažnumas	Smalsumas	Organizuotumas	Kūrybiškumas	Iniciatyvumas	Savarankiškos veiklos stabilumas
Jaučia pasitenkinimą, kai besimokydamas pats atranda ką nors naują	0,303**	0,227**	0,305**	0,209**	0,303**
Nusimena, kai nepavyksta pačiam rasti naujos informacijos (ko nors nauja)	0,104*		0,104*		
Džiaugiasi, kai pats priima sprendimą		0,235**	0,111*	0,243**	0,214**
Išgyvena, kai nepavyksta apsispręsti					
Būna patenkintas, kai pavyksta planingai siekti tikslo	0,162**	0,317**	0,122*	0,130*	0,260**
Nusimena, kai nepavyksta veikti pagal numatytą planą					
Džiaugiasi, kai pavyksta nestandartiškai atlikti užduotis	0,124*	0,144**	0,338**	0,186**	0,293**
Nusimena, jei nepasiekia naujų nestereo- tipinių veiklos rezultatų					
Džiaugiasi, kai pavyksta savarankiškai veikti	0,297**	0,300**	0,302**	0,288**	0,367**
Nusimena, kai nepavyksta savarankiškai veikti		0,141**			

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

nant smalsumą ir kūrybiškumą. Nusiminimas, kai nepavyksta savarankiškai veikti, gali paskatinti veikti planingiau, sutelkčiau (organizuočiau). Tai patvirtina mokslininko D. Golemano (2001) mintis, kad emocinė reakcija, patyrus nesėkmę, gali paskatinti sutelkti jėgas. Tačiau kartu mokslininkas pažymi, kad užtrukę neigiami išgyvenimai neišvengiamai žlugdo, todėl ypač svarbu skatinti sėkmės potyrį ir su juo susijusius teigiamus išgyvenimus.

Apdorojant tyrimo duomenis, siekta išsiaiškinti, ar studentų savarankiška veikla patiriami emociniai išgyvenimai priklauso nuo jų amžiaus ir išsilavinimo, tačiau statistiškai patikimų koreliacijų nei su tiriamųjų amžiumi, nei su esamu išsilavinimu (kursu, kuriame jie mokosi) nenustatyta.

Išvados

- Savarankiškumas – viena iš esminių ir sudėtingų asmenybės savybių, teikiančių galimybę kryptingai ir efektyviai veikti. Remiantis edukologine ir psichologine literatūra, studentų savarankiškumo esmę parodo smalsumas, iniciatyvumas, organizuotumas, kūrybiškumas. Sudarytų skalių homogeniškumo ir faktorinės analizės rezultatai leidžia teigti, kad visi į modelį

įtraukti empiriniai požymiai yra glaudžiai susiję ir tinka technologijų studentų savarankiškumo raiškai tirti.

- Tyrimo duomenys parodė, kad tik daugiau nei pusė studentų dažnai veikia savarankiškai, o trečdalis jų savarankiškus veiksmus atlieka nelabai dažnai. Pastebėta, kad dažniausiai studentų pažintinėje veikloje savarankiškumas pasireiškia smalsumu, o rečiausiai – kūrybiškumu. Vadinas, siekiant išplėtoti technologijų studentų savarankiškumą, svarbu remtis turimu aukštesniu smalsumo ir organizuotumo lygmeniu ir skirti daugiau dėmesio skatinti jų iniciatyvumą ir kūrybiškumą.
- Mūsų tyrimo duomenys parodė, kad savarankiškoje pažintinėje veikloje technologijų studentai dažnai patiria teigiamus išgyvenimus (džiaugsmą) ir daug rečiau – neigiamas emocijas (nusiminimą). Išgyvenamų teigiamų emocijų stabilumas siejasi su savarankiškumo raiškos veikloje stabilumu. Retai džiaugsmą savarankiškoje veikloje patiriantys studentai rečiau ir veikia kūrybiškai, todėl labai svarbu skatinti teigiamus išgyvenimus, ieškant naujų idėjų, siekiant naujų veiklos rezultatų, veikiant naujomis situacijomis.

LITERATŪRA

1. Adomaitienė J. Bendrųjų gebėjimų ir pozityvaus požiūrio į mokymąsi visą gyvenimą ugdymas projektų metodu rengiantis profesijai: daktaro disertacijos santrauka, socialiniai mokslai, edukologija (07 S). Kaunas: VDU, 2002.
2. Aramavičiūtė V. Ugdymo samprata // Pedagogika: mokslo darbai, t. 30 (1994), p. 26–48.
3. Dačiulytė R. Studentų savarankiškumo sampratos bruožai // Pedagogika: mokslo darbai, t. 65 (2003), p. 33–39.

4. Drucker P. Post-Capitalistic Society. Butterworth-Heinemann, 1993.
5. Fullan M. Pokyčių jėgos: skverbimasis į ugdymo reformos gelmes. Vilnius: Tyto alba, 1998.
6. Goleman D. Emocinis intelektas. Vilnius: Presvika, 2001.
7. Houle C. O. The Design of Education. San Francisco, 1996.
8. Jarvis P. Mokymosi paradoksai. Kaunas: VDU, 2001.

9. Matlašaitienė R. Studento kaip ugdytinio patirtis įvertinimas // Studijos aukštojoje mokykloje: konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija, 1996. Kn. 1, p. 136–140.

10. Merriam S. B. *Andragogy and Self-Directed Learning: Pillars of adult Learning Theory* // *New Directions for Adult and Continuing Education*, 2001, no. 89, p. 3–13.

11. Pikūnas J., Palujanskienė A. *Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą*. Kaunas, 2000. P. 213–232.

12. Puišienė E. *Studentų pasirengimas savarankiskam darbui* // Studijos aukštojoje mokykloje: konferencijos pranešimų medžiaga. Antroji knyga. Kaunas: KTU, 1997. P. 95–98.

13. Ramsden P. *Learning to Teach in Higher Education*. London, 1996.

14. Švietimo gairės: 2003–2012 metai. Projektas. Vilnius, 2002. P. 153–154

15. Гаврилова Г. Л. *Формирование профессиональной самостоятельности у будущего учителя в процессе обучения в вузе: автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата педагогических наук*. Казань, 1992.

16. Изард К. *Психология эмоций*. Санкт-Петербург: Питер, 2000.

17. Козаков В. А. *Теория и методика самостоятельной работы студентов: автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата педагогических наук*. Киев, 1991.

18. Лизнёва Т. В. *Формирование умений и навыков самообразования у студентов в процессе выполнения учебно-творческих заданий: автореферат диссертации на соискание учёной степени кандидата педагогических наук*. Минск, 1993.

FEATURES OF SELF-DEPENDENCE IN THE ACTIVITY OF STUDENTS, FUTURE TECHNOLOGY TEACHERS

Rūta Dačiulytė

Summary

Students' self-dependence in their activity and the model of its research is described in this article. Taking into account the concrete data of research the peculiarities of manifestation of future technology teachers' self-dependence and experienced emotions in their self-dependent activity are discussed. The researches demonstrate that more than a half of the students frequently act self-dependently, however self-dependence in the activity of one third of the students is not sufficiently stable. Significant correlation between various forms of self-dependence and self-dependence as an integral characteristic shows that all manifestations identified in the research model may have impact on the encouragement of self-dependence. Most often

self-dependence in the students' activity reveals itself through curiosity, and most seldom it is revealed through creativity. Therefore, seeking to develop self-dependence of technology students it is important to refer to curiosity and organization as well as to pay more attention to the enhancement of initiative and creativity. In the course of a self-dependent activity students frequently experience positive emotions (joy) while negative emotions (sadness) are experienced much more seldom. Students who seldom experience joy in self-dependent activity more seldom act creatively. Therefore, it is very important to enhance positive emotions by looking for new ideas, seeking for new results of activity, acting in unusual situations.

Gauta: 2003 10 15

Priimta: 2003 12 27